

Franz Liszt: od svjetske slave do samotnjačkoga života i duhovnosti

IVANA FRANCESCHI*

• <https://doi.org/10.31823/d.32.4.8> •

UDK: 2-4:783Liszt, F. • Prethodno priopćenje

Primljeno: 1. lipnja 2023. • Prihvaćeno: 19. siječnja 2024.

Sažetak: Uz fenomen Franza Liszta, kao pijanista i romantičarskoga skladatelja, često se povezuje njegov klavirski i simfonijski stvaralački opus. Ovaj rad bavi se proučavanjem manje poznatoga opusa crkvene glazbe, kao i bitne komponente njegova skladanja: duhovnosti. Odgajan u vjeri, već je u ranoj mladosti htio biti svećenik, međutim tek krajem života postao je franjevac, a proglašen je i kanonikom. Rad istražuje Lisztov bogat životni i glazbeni put, utjecaj njegove religioznosti na skladanje glazbe i pokušaj reformacije crkvene glazbe. Kao rezultat istraživanja duhovnih tema i religioznosti u Lisztovim skladbama, u zadnjem dijelu rada predstavljen je sadržaj poznatoga ciklusa klavirskih skladbi Godine hodočašća inspiriran hodočašćima u Italiji i Švicarskoj.

Ključne riječi: Franz Liszt; romantizam; crkvena glazba; religioznost; Godine hodočašća; duhovnost.

Uvod

Franz Liszt (1811. – 1886.), skladatelj, pijanist, dirigent i glazbeni pisac, imao je buran i dug život. Kao klavirski virtuoz stvorio je modernu klavirsku tehniku, a zvuk klavira razvio je gotovo do simfonijskoga. Inspirirao se najčešće literarnim sadržajima tražeći tematiku u kojoj ima simboličke povezanosti s njegovim životom i romantičnom prirodom. Kao skladatelj izumio je novu jednostavačnu formu simfonijske glazbe: simfonijsku pjesmu programnoga sadržaja.

O slavnom Lisztu kao velikom pijanistu i skladatelju mnogo toga se zna, no rijetko se spominje da se pred kraj života zaredio te je tijekom dužih boravaka u Italiji, pišući

* Dr. sc. Ivana Franceschi, Umjetnička akademija u Splitu, Zagrebačka 3, 21 000 Split, Hrvatska, ivanafaros@gmail.com

sakralna djela, htio reformirati crkvenu glazbu onoga doba. Slavni Liszt, »čarobnjak za klavirom«, na kraju dugovječnoga života, kao vjernik, pronašao je mir i utočište u kršćanskoj vjeri koja ga je i u umjetničkom stvaralaštvu nadahnjivala. Naime duhovnost ga je pratila od djetinjstva: još od mladosti u kontaktu je, osim s autohtonom glazbom, i s klasičnom njemačkom crkvenom glazbom, u tadašnjoj njemačkoj zapadnoj Ugarskoj. Snažan utjecaj na Liszta i skladanje crkvene glazbe imali su skladatelji Orlando di Lasso, Bach i Händel, dok su mu glazbeni uzori bili Haydn, Mozart i Paganini, kao i umjetnici suvremenici: Berlioz, Weber, Chopin, Mendelsohn, Wagner i Schumann.¹

U Lisztovoj glazbi u umjetničkom izrazu prisutni su izvanglazbeni utjecaji. Inspiraciju je kao skladatelj romantičar pronalazio u svjetovima legendi, priča, bajki, snova, drame, ali često i u religijskim temama. Liszt je mnogo vremena posvetio crkvenoj glazbi, posebno za čestih boravaka u Italiji, kada religiozni pogledi dominiraju njegovim životom. U Rimu, u kojem je dugo živio, kretao se u najvišim crkvenim krugovima. Papa Pio IX. štovao je genijalnoga Liszta, a u njegovoj rezidenciji Castel Gandolfo slavni pijanist često je i nastupao.² Buran i dug stvaralački vijek, koji je proživio u više zemalja, svrstava lik i djelo toga umjetnika u najzanimljivije biografije slavnih skladatelja. Gdje je bio pravi dom Franza Liszta? Rođen je u Mađarskoj, ali nikada u potpunosti nije savladao mađarski jezik. Ni Francuska ni Njemačka, zemlje čije su književnosti i glazba zaokupili Liszta, ne mogu se nazvati njegovim pravim domom. Liszt je bio i kozmopolit i redovnik. Ovaj rad istražuje velik životni preokret od svjetske slave, putovanja, koncertnih turneja, skandala s dvorskim damama do povlačenja u franjevački red i samotni život.

1. Životni put Franza Liszta

Franz Liszt rođen je u mađarskom Doborjanu, današnjem austrijskom Raidingu. Otac Adam bio je violončelist u kneževskom ljetnom orkestru obitelji Esterhazy pod ravnanjem Josefa Haydna. Primijetivši darovitost svoga sina, želio je od dječaka napraviti drugoga Mozarta i poučavao ga je klaviru već u dobi od pet godina. Poučavan je na jezicima dvaju velikih kulturnih nacija toga doba: njemačkom i francuskom jeziku. Franz Liszt već sa sedam godina znao je samostalno čitati i pisati glazbu, a kao devetogodišnjak prvi put službeno je nastupio u dvorcu kneza Esterhazyja. Oduševljeni dječakovim talentom, brojni su mecene poticali dje-

¹ Liszt, Franz, u: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, 2021. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica>. (25. 4. 2023.).

² V. LONČAR, Lovorom ovjenčani virtuoz i reformator, u: *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti* 18(1937.)4, 164–183. Dostupno na: <https://hrcaj.srce.hr/file/90815> (20. 4. 2023.).

čakovo napredovanje i financijski ga podupirali. U Beču je učio klavir kod Carla Czernyja, a skladanje kod Antonija Salierija. Godine 1823. s roditeljima se seli u Pariz gdje javno nastupa, a zatim slijede koncertne turneje diljem Europe. Nakon očeve smrti 1827. godine uzdržava se sam, poučavajući klavir već od petnaeste godine. Među njegovim učenicima bili su kasnije i značajni pijanisti Hans von Büllow, Karl Klindworth, Karl Tausig i Alexander Siloti.³ Pariz ostaje njegov dom sve do 37. godine: Lisztove simpatije za vrijeme francusko-pruskoga rata bile su na strani Francuske.

Slijedi i pijanistička karijera: na svojim turnejama putovao je uvijek s pratnjom i dvama koncertnim klavirima, a obišao je najvažnije koncertne dvorane u južnoj i srednjoj Europi, pa sve do Carigrada, Sankt-Peterburga i Moskve. Zbog svoje aristokratske pojave bio je ljubimac plemstva i umjetnika. Franz Liszt prvi je klavirist u povijesti koji je nastupao na solorecitalima, na kojima je uz svoje kompozicije izvodio najčešće Bachova, Beethovenova, Schubertova, Berliozova, Wagnerova i Schumannova djela. U tome smislu, pijanistički recital bio je u tadašnje vrijeme sasvim novi oblik koncertiranja, a kao takav je zaživio i ostao omiljeni oblik koncerta širom svijeta i danas.

Istaknimo da je Franz Liszt nastupio jednom i u Zagrebu 1846. godine, kada je u sklopu turneje održao pijanistički recital. Bio je to navodno protuudar uspjesima iliraca na glazbenom polju. Tada se praispela opera *Ljubav i zloba* Vatroslava Lisinskoga. Liszt je bio mađarski nacionalni heroj u očima patriota kada se Mađarska borila za samostalnost. Prema Andler-Borić: »Mađaroni su imali svoj klub u Zagrebu, a budući da je u tom periodu Liszt gostovao u Budimpešti, odlučili su ga pozvati u Zagreb. Koncert je bio veoma posjećen, sjajan i izvrsno prihvaćen.«⁴ O tome koncertu i turneji piše i Šaban: »Ova koncertna turneja započela je u Beču i trajala od 1. ožujka 1846. do rujna 1847. god. Liszt je na njoj nastupio na više od 90 koncerata i obuhvatila je niz od 39 gradova. U povodu koncerta što ga je održao u Zagrebu u okviru svoje treće europske turneje istoga dana Liszt je izabran za počasnoga člana 'Musikveraina' ('Societas filharmonica zagrabensis') a od 1847. god. 'Skladnoglasje društvo zagrebačko'.«⁵

Bilo je to doba kada je cijela Europa brujala o neviđenom pijanističkom talentu. Koncertne dvorane bile su rasprodane, nastupao je od Irske do Turske, od Portugala do Rusije. Sa svojom karizmatičnom osobnošću i jedinstvenom interpretacijom

³ Franz Liszt – biography. Dostupno na: <https://www.britannica.com/biography/Franz-Liszt> (20. 4. 2023.).

⁴ E. ANDLER-BORIĆ, 200 godišnjica rođenja velikog bikulturalnog umjetnika Franza Liszta, u: *Die Jahrbuch* 19(2012.), 359–366.

⁵ L. ŠABAN, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, Zagreb, 1982., 43.

postao je prava glazbena zvijezda 19. stoljeća. Publika je na njegovim koncertima padala u nesvijest, a dame su ga zasipale šalovima, rukavicama i prstenjem! Otu- da dolazi i pojam *lisztomanija*, odnosno masovna frenetičnost, fenomen histerije o kojoj je pisao Henrich Heine, kolumnist *Allgemeine Zeitung*a iz Pariza. *Lisztomaniji* je došao kraj 1848. godine, nakon devet godina iscrpljujućih koncertnih turneja.⁶

Liszt je tada, s 36 godina, bio umoran i iscrpljen. Zatim se seli u Weimar gdje zapo- činje novo stvaralačko razdoblje: postaje dvorski dirigent, ali osniva i svoju školu, u koju su dolazili mnogobrojni učenici iz čitave Europe. Zanimljivo je da je kraće vrijeme tu školu pohađao i naš Franjo Kuhač, o čemu sam svjedoči: »Liszt je u Wei- maru imao klavirsku školu koju je polazio god. 1857. i pisac ovih spomena. Mene je preporučio Lisztu mađarski grof Leo Festetis, intendant narodnog kazališta i bivši moj prorektor u peštanskom konzervatoriju.«⁷

O tome razdoblju piše Andreis: »Svoje golemo poznavanje klavirske tehnike rado je predavao mlađima izgradivši postupno školu, koja se preko njegovih učenika razgranala po čitavoj Europi. Svoj smisao za organizaciju posvjedočio je priređiva- njem značajnih festivala i utemeljenjem 'novo-njemačke škole' koja je isticala pro- gramnost i naprednost, nasuprot akademski konzervativnoj leipziškoj školi.«⁸

U Weimaru je Liszt živio i radio do 1861. godine, a tamo upoznaje i novu ljubav, kneginju Carolyne Sayn-Wittgenstein. Ipak, nikad se nisu vjenčali zbog crkvene zabrane jer su već bili u prethodnim brakovima. Nakon neuspjeloga pokušaja da se veza okruni brakom, par se rastao. Carolyne ostaje živjeti u Rimu posvetiv- ši se teološkim učenjima, a Liszt, duboko razočaran, okreće se religiji. Godine 1865. tada 54-godišnji Liszt, koji je iza sebe imao dugogodišnju uspješnu kari- jeru i svjetsku slavu, okreće se duhovnosti. »Nakon neostvarene ljubavi bio je razočaran i namjerava postati svećenikom kako bi pronašao mir od svjetovnog života.«⁹ U svojim pismima piše prijateljima kako se povlači u samotnjački život te prima jednostavne zavjete za svećenstvo iako nikada nije postao svećenik u punom smislu. Najkontroverzniji umjetnik kojega je povijest poznavala, koji nije prezao od mnogobrojnih skandaloznih veza s udanim europskim damama, od mladosti naviknut na najveće počasti i naklonost moćnika, sada se okreće vjer- skim osjećajima.

Velik je utjecaj religije na glazbu koju Liszt tada sklada. U tom razdoblju nastaje i *Dante simfonija* kojom na otvorenju galerije Dante u Rimu dirigira poznati glazbe-

⁶ V. STASOV, *Selected Essays on Music*, New York, 1968., 120.

⁷ F. KUHAČ, Uspomene na Franja Liszta, u: *Hrvatsko kolo* 4(1908.), 56–59.

⁸ J. ANDREIS, *Povijest glazbe (Knjiga 2)*, Zagreb, 1976., 82.

⁹ *Isto*.

nik Sgambati, kao i oratorij *Christus*, u kojem je Liszt upotrijebio hrvatske narodne motive i karakteristično ih obradio. Godine 1866. cijelo ljeto i jesen provodi u Rimu na Monte Mariju kod kardinala Hohenlohea. Liszt tada uči latinski i teologiju s kardinalom Solfanellijem koji ga vodi na hodočašća u Loreto i Asisi.¹⁰ Ta putovanja inspirativno djeluju na njega te tada nastaju klavirska djela *Godine hodočašća* i *Poetske i religiozne harmonije*.

Nekoliko godina kasnije Liszta su zvali u Weimar i Budimpeštu da daje majstorske tečajeve iz klavira, što je bila novina za ono vrijeme, tako da je Liszt pred sam kraj života ponovno putovao između triju gradova: Rima, Weimara i Budimpešte. Sa 64 godine postaje predsjednik novoga budimpeštanskoga konzervatorija! Liszt je umro od upale pluća 1886. godine i pokopan je na groblju u Bayreuthu.

2. Glazbeni opus Franza Liszta – kratak prikaz

Franz Liszt bio je umjetnik koji je stvarao na širokom glazbenom području. Sveukupni opus sadrži više od 700 djela: oko 400 za klavir, 42 za orgulje, 72 sakralna djela, 21 komorno djelo, 55 zbornih skladbi, 82 pjesme, jednu operu te 40 orkestralnih djela.¹¹ Liszt je tvorac nove glazbene forme 19. stoljeća, jednostavačne simfonijske pjesme programnoga karaktera. Od 13 simfonijskih pjesama najznačajnije su *Faust simfonija* i *Dante simfonija*, a upravo na tim dvama primjerima može se razaznati da je na glazbu gledao kao na umjetnost, i sotonsku i rajsku.

Kao klavirski virtuoz, prvi je pijanist koji nastupa diljem Europe na solonastupima, klavirskim recitalima. Tvorac je moderne klavirske tehnike i jedan od najznačajnijih skladatelja bogatoga klavirskoga opusa, tehnički i interpretacijski vrlo zahtjevnih skladbi. Većina je klavirskih skladbi zaista teška i nije za prosječne pijaniste; u prvom redu Liszt ih je komponirao za sebe. Od klavirskih djela najznamenitije je 19 mađarskih rapsodija i *Sonata u h-molu*, 12 *Paganini etida* te ciklus *Godine hodočašća*.

Originalnost komponiranja možemo uočiti i u virtuosnih 200 transkripcija opernih arija i orkestralne glazbe za klavirski solo te oko 100 transkripcija Schubertovih i Schumannovih pjesama te pjesama drugih skladatelja. Najpoznatije operne fantazije parafraza su na Mayerbeerovu operu *Hugenoti*, Verdijevu operu *Rigoletto* i Wagnerovu operu *Tristan i Izolda*. Možemo reći da je Liszt jedan od najplodonosnijih skladatelja glazbenoga romantizma u 19. stoljeću.

¹⁰ P. MERRICK, *Revolution and Religion in the Music of Liszt*, Cambridge, 1987., 59.

¹¹ Liszt, Franz, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, 2021. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica>. (25. 4. 2023.).

3. Katolička vjera kao skladateljsko nadahnuće Franza Liszta

Od cjelokupnoga Lisztova skladateljskoga opusa značajan dio zauzima crkvena glazba. Odgajan u vjeri, još kao dijete čitao je Bibliju i biografije svetaca. Omiljeno djelo bilo mu je *Imitation of Christ* Thomasa Kempisa, njemačkoga redovnika i duhovnoga pisca, namijenjeno redovnicima i asketima, koje u crkvenim krugovima predstavlja najčitaniju knjigu nakon *Biblije*. To djelo priručnik je za duhovni život, a sastoji se od četiriju knjiga: *Korisne opomene za duhovni život*, *Opomene za nutarnji život*, *O duhovnoj utjesi* i *O presvetom oltarskom sakramentu*. Lisztu je religija bila u genima: otac Adam ušao je u franjevački redovnički red 1795. godine u samostanu Malacka kraj Bratislave te je uzeo crkveno ime »St. Matej Apostol«. Već je tada često vodio u posjet samostanu maloga Franza koji se zarana upoznao s biografijom sv. Frane. Čak je i Ignatius Liszt, prvi rođak Lisztova djeda Georga Liszta, 1739. godine primljen u franjevačke redove pod imenom otac Antonius u gradu Šoprunu.¹² U mladosti je Liszt razvio prijateljstvo s ocem Stanislausom Albachom (1795. – 1853.) kojem je posvetio tri kompozicije: *Missa quattuor vocum ad aequales* (LW J5), *Ave Maria I* (LWJ1) i *Pater Noster II* (LWJ3) za četveroglasni muški zbor (standardni sastav u franjevačkoj crkvenoj glazbi kasnoga 18. i 19. stoljeća).¹³ Boraveći u Francuskoj, kao mladić pod utjecajem franjevaca, Liszt je zaželio stupiti u sjemenište i izabrati uzvišeni duhovni red, ali su mu se roditelji suprotstavili. Od 1861. do 1875. godine boravio je u više navrata u Rimu i odlazio na hodočašća.

Godine 1864. nastupa javno pri Svetoj stolici, virtuoznim koncertom u dvorani *Academia Sacra*. Od 1863. do 1867. uz prekid od jedne godine živio je povučeno u kući oratorijanaca na Monte Mariju, a kasnije u Samostanu St. Francesca Romana. Povlačenje u samoću moguće je povezati i s tragičnom smrću sina Daniela 1859. godine, a tri godine kasnije odmah i kćeri Blandine. Iako je već 1857. u Weimaru pristupio franjevačkomu svjetovnomu redu, 1865. godine podijelio mu je kardinal Hohenlohe niže svećeničke redove. O svom duhovnom odijelu Liszt piše jednoj znanici: »U njemu se ćutim potpuno dobro i tako sretno kao nikada!«¹⁴

3.1. CRKVENA GLAZBA

Liszt je imao veliku želju da se pomoću Sikstinske kapele, u koju se nije primao ni jedan laik, temeljito reformira zalutala crkvena glazba toga doba. Lončar tako opisuje nedostatke crkvene glazbe onoga doba, koja je počela sličiti svjetovnoj glazbi:

¹² V. J. GAJDOŠ, War Franz Liszt Franziskaner?, u: *Studia Musicologia Academiae Scientiarum Hungaricae* 6(1964.)3/4, 299–310.

¹³ L. KAČIĆ, Franz Liszt und Franziskanertum, u: M. STEFKOVÁ (ur.), *Franz Liszt und Seine Bedeutung in der Europäischen Musikkultur*, Bratislava, 2012., 26.

¹⁴ M. LIPSIUS, *Franz Liszt's Briefe an die Fursten Carolyne Wittgenstein*, IV, Leipzig, 1902.

»Onodobna crkvena glazba bolovala je u svim svojim segmentima; na orguljama se izvode klavirske skladbe, misne kompozicije su bile identične s koncertnim komadima, koral je propadao, ritmika je proizvoljna, svuda se uvlači svjetovni duh.«¹⁵ No Franz Liszt, taj moderni Palestrina, nije naišao na susretljivost i odobravanje viših crkvenih krugova. Razlozi su bili i raskorak između reformatorskoga plana i cecilijanskoga pokreta koji nije prihvaćao Lisztovu glazbu. Cecilijanci kritiziraju Lisztovu glazbu; nedostajalo je crkveno-glazbene tradicije i objektivnosti jer je skladao romantičnu i programsku glazbu.

Ipak se ističe Lisztova reformatorska djelatnost na području crkvene glazbe u nekim njegovim djelima: velika misa *Granska misa* (1855.) napisana za otvorenje katedrale u Granu i *Mađarska krunidbena misa* (1867.) nose tragove gregorijanskih napjeva i mađarskih narodnih napjeva. U oratorijima *Sv. Elizabeta* i *Krist* koristi se mađarskim narodnim napjevima u kombinaciji s gregorijanskim.¹⁶ U crkvenim krugovima, među kardinalima Liszt je bio cijenjen i priznat kao umjetnik. U Rimu uči latinski i teologiju s fratrom Solfanellijem. Papa Pio IX. posjetio je Liszta u njegovu stanu u Samostanu St. Maria del Rosario 11. srpnja 1863. godine. Tom zgodom Papa je rekao: »Neka u zemaljskom teži za nebeskim te se pomoću prolaznih harmonija pripravi na one, koje vječno traju.«¹⁷ Kraće vrijeme Liszt je stanovao i u Vatikanu, sučelice Raffaellovoj *loggi*. Malo se spominje podatak da je Liszt napisao i oratorij u kome je jedna hrvatska pjesma. Naime 1863. godine, dok je Liszt boravio u Rimu, slavila se 1000. obljetnica početka djelovanja svetih Ćirila i Metoda, slavenskih apostola. Za tu prigodu Liszt je komponirao oratorij s uglazbljenom pjesmom *Slavimo slavno, Slaveni* dubrovačkoga književnika i političara, grofa Mede Pucića. O tome Kuhač piše sljedeće: »Boraveći u Rimu, Liszt, ugrabio je god. 1863. hrvatsku pjesmu kneza Meda Pucića Dubrovčanina: 'U slavu Sv. Apostola Ćirila i Metoda' i to za muški zbor (četveropjev) uz pratnju orgulja te je taj zbor i štampom objelodanio (da li on sam ili Pucić, ne znam). Taj su zbor prvi put pjevali dne 5. srpnja 1863. u hramu Sv. Jerolima u Rimu.«¹⁸ Liszt je u skladbi upotrijebio motive hrvatske folklorne glazbe kako bi bila autentična. Također je zatražio prijevod pjesme na njemački jezik, koji je napravio biskup Mlinarić, kanonik Hrvatskoga zavoda sv. Jeronima u Rimu.

Ta kratka skladba napisana je u himničkom stilu za četveroglasni muški zbor, uz pratnju orgulja. Započinje veličanstvenim *maestoso* i u pjevačkom stilu *a capella*, uvodom u g-molu, zatim modulira u G-dur, kada se zboru pridružuju i orgulje te

¹⁵ V. LONČAR, Lovorom ovjenčani virtuoz i reformator, 164–183.

¹⁶ B. KOBAL, Liszt i Chopin, u: *Sv. Cecilija* 12(1918.)1 i 2, 46-53.

¹⁷ *Isto*.

¹⁸ F. KUHAČ, Uspomene na Franja Liszta, u: *Hrvatsko kolo* 4(1908.), 56-59.

do posljednjega akorda zadržava početnu grandioznost, svečanost i ponos koje je grof Pucić utkao u stihove.

U Lisztova brojna crkvena djela spadaju mise, psalmi, oratoriji i moteti.

Istaknut ćemo najznačajnije, u prvom redu mise. To su *Prva misa za muški zbor* (1848.), *Missa choralis* (1865.), *Rekvijem* (1867. – 1868.), *Missa solemnis* u D-duru, *Graner Messe* za zbor i orkestar (1855.) i *Krönungsmesse* (1867.).

Od tih skladbi najviše se ističe *Missa choralis* za mješoviti zbor, koja je uvrštena 1870. godine u njemački cecilijanski katalog. Zajednička su obilježja misa: nova tematika s koralnim melodijama, novi način melodike, izrađivanje i razvijanje horizontalne melodijske linije te smiona harmonizacija. Od mnogobrojnih psalama valja izdvojiti četiri skladana u Rimu (13, 18, 23 i 137) koja idu u niz modernih kompozicija te vrste. Liszt je pisao i oratorije. *Stanislav* je prvi oratorij koji je ostao nedovršeno djelo: izvedeni su i izdani samo pojedini dijelovi. Poznat oratorij *Legenda o sv. Elizabeti* (1852. – 1862.) izveden je pod Lisztovim dirigentskim vodstvom: prva koncertna izvedba održana je u Budimpešti 1865. godine, a kasnije kao scensko djelo postavljen je u Weimaru 1881. godine. Najznačajnije je djelo među oratorijima *Christus* (1866.), zamišljen kao liturgijski misterij, koji spada u najbolja oratorijska ostvarenja 19. stoljeća. Izveden je u Beču 1871. i ponovno u Weimaru 1873. godine. Liszt se u tom djelu služi koralom kao temeljem za svoju transcendentnu tonsku pjesmu. Glazbeno inspirativan *Krist* dočarava poletni izljev katoličkoga duha. U njemu se koristi mađarskim narodnim napjevima u kombinaciji s gregorijanskim koralima. Pri skladanju moteta Liszt napušta šablone ondašnje crkvene glazbe i daje joj življi izraz osobnoga osjećanja te neposredniji i topliji ton. Od mnogobrojnih moteta izdvaja se *Ave verum corpus*. Posebno mjesto zauzima glazba za orgulje: Fantazija i fuga na koral *Ad nos ad salutarem undam*, Preludij i fuga na ime BACH, *Pio IX*, *Andante religioso*, *Ora pro nobis*, *Resignazione*, *Pregghiera*, *Missa pro organo*, *Lectarum*, *Requiem* za orgulje i *Am Grabe Richard Wagners*¹⁹. Nakon Lisztove smrti princeza Wittgenstein odlučila je donirati većinu knjiga religioznoga karaktera i partitura crkvene glazbe budimpeštanskom franjevačkom samostanu, gdje su stajali 120 godina. Te vrijedne knjige i note (oko 100 djela u 141 volumenu) preseljene su u Ferenz Liszt Memorial Museum and Research Center u Budimpešti i na raspolaganju su istraživačima.²⁰

¹⁹ V. LONČAR, Lovorom ovjenčani virtuoz i reformator, 164–183.

²⁰ J. L. MODOLELL, «Musical and spiritual meaning in the franciscan works of Liszt», u: *Arts & Sciences Electric Thesis and Dissertations* (2023.), 34. Dostupno na: https://openscholarship.wustl.edu/art_sci_etds (27. 11. 2023.).

3.2. KLAVIRSKA GLAZBA RELIGIOZNOGA KARAKTERA

Literaturu za klavir obilježio je novim izražajnim sredstvima, razvivši ih gotovo do orkestralnih mogućnosti. U skladbama za klavir možemo pronaći izvanglazbene utjecaje gdje Liszt daje glazbi razna značenja na filozofskoj i duhovnoj razini. Bio je fasciniran dijaboličnim: smatra se da je Goetheov *Faust* bio inspiracija za njegovu klavirsku *Sonatu u h-molu*. Upoznavši slavnoga violinista Paganinija, htio je majstorstvo toga »đavoljega svirača« prenijeti i na klavir. Bio je fasciniran smrću i u mnogim djelima prisutna je tema smrti, a najviše u skladbi za klavir i orkestar *Totentanz (Ples mrtvih)*. Njegovo najpopularnije djelo među pijanistima svakako je virtuozni *Mefisto-valcer*, koji je mnogim pijanistima tehnički nedohvatljiv.

U pijanističkom smislu najznačajnija su Lisztova klavirska djela, klavirski koncerti u Es-duru i A-duru, *Mađarske rapsodije*, *Transcendentalne etide* i *Sonata u h-molu*. Međutim posebno mjesto zauzimaju parafraze i transkripcije djela drugih skladatelja. »Liszt je počeo pisati transkripcije 30-ih godina 19. stoljeća, i to prema Schubertovim i Berliozovim kompozicijama i gotovo polovica njegova stvaralaštva temelji se na glazbi drugih skladatelja. Od 30-ih godina 19. stoljeća slovio je za najuspješnijega skladatelja transkripcija svoga doba.«²¹

Tijekom života Liszt je stvorio velik opus različitih transkripcija djela različitih skladatelja, od Palestrine do svojih suvremenika 19. stoljeća. Kaufman navodi: »(...) kada je riječ o virtuoznoj transkripciji, tada se mora govoriti o F. Lisztu, budući da je on bio najveći virtuoz, skladatelj transkripcija i izvođač svoje generacije, ali i glazbenik koji je svjesno i pažljivo povezivao transkripciju s virtuoznom izvedbom.«²² Osim poznatih klavirskih transkripcija na opere *Rigoletta*, *Norme* i *Lucie di Lamermoor*, važno je istaknuti i onu religioznoga karaktera. To je Lisztova transkripcija *Lacrimose* iz Mozartova *Requiem*a koja je objavljena 1865. godine. U *Requiemu* je to posljednji dio *Dies Irae* (religiozna tema smrti), koji je Mozart pokušao završiti prije smrti, a Lisztova transkripcija predstavlja posvetu Mozartovu djelu. Od klavirskih ciklusa religioznoga karaktera izdvajaju se *Poetične i religiozne harmonije* iz 1834. godine te najljepše i najpoznatije ciklično djelo *Godine hodočašća*.

3.3. GODINE HODOČAŠĆA – PRIMJER SKLADBI SA SADRŽAJIMA SVJETOVNOGA I DUHOVNOGA KARAKTERA

U ciklusu skladbi *Godine hodočašća* Liszt je prešao granicu tonalnosti, žanrova i dao je glazbi nov filozofski značaj povezavši je s izvanglazbenim sadržajem. Tri zbirke za klavir *Godine hodočašća* sastoje se od 26 komada za klavir komponiranih od 1855.

²¹ J. KREGOR, *Liszt as Transcriber*, New York, 2010., 23.

²² G. KAUFMAN, *Gaspar Cassado: Cellist, composer and transcriber*, New York, 2017., 94.

do 1883. godine. Prva zbirka izdana je 1855., druga 1858. i treća 1883. godine. U tom trodijelnom ciklusu razaznajemo Lisztove glazbene teme, ideje, nadahnuća i svjetonazore koji su se tijekom godina mijenjali. U prvim dvjema zbirkama glazbeni sadržaj nadahnut je boravcima u prirodi, pastoralnim ugođajima, književnim djelima i ljubavnom lirikom. Prisutne su reminiscencije zajedničkoga života s groficom Marie d'Agoult, s kojom je naizmjenično živio u Švicarskoj i Italiji. Bilo je to sretno razdoblje Lisztova života; u vezi s Marie d'Agoult dobio je i troje djece: Blandine, Cosimu i Daniela. Neko vrijeme živjeli su u Ženevi, gdje je Liszt kratko predavao i na Ženevskom konzervatoriju. U prvom ciklusu *Švicarska*, uz mnogobrojne komade glazbenoga opisivanja prirode klavirskim zvukom, ističe se skladba *Ženevska zvona*.

U drugom ciklusu skladbi *Italija* Liszt je vješto objedinio teme vezane za Italiju, zemlju koju je jako volio, gdje je često odlazio na odmor, ali i na duhovna hodočašća. U njoj se ističu skladbe ponajprije vezane za talijansku likovnu umjetnost i književnost. Treća zbirka, koja je napisana tek pred kraj 1883. godine, gotovo 25 godina nakon prvih dviju zbirka, predstavlja značajan odmak u odabiru tema klavirskih skladbi. Tada je Liszt duboko zašao u duhovnost; od 1861. godine živio je gotovo pustinjačkim životom u Rimu, studirao je teologiju i okrenuo se skladanju sakralnih djela. U tom, posljednjem životnom razdoblju, tzv. rimskom periodu (1861. – 1886.) Liszt je živio između Rima, Budimpešte, Weimara i Bayreutha gdje je završio svoje životno hodočašće. Zajedno te tri zbirke predstavljaju najopsežnije djelo klavirske glazbe 19. stoljeća, a u njima se prepoznaje sasvim nov glazbeni izraz u klavirskoj literaturi, potpuno sofisticiran i osoban. Ciklus kao da prati promjene i faze profesionalnoga i osobnoga životnoga puta Franza Liszta. Slijedi kratak opis glazbenoga sadržaja klavirskoga ciklusa *Godine hodočašća*.

3.3.1. Prva godina Švicarska

Prvi dio ciklusa nosi naziv *Švicarska* i u njemu se opisuju švicarski pejzaži, efekti vode, jezera, oluje, zvukovi alpskih horni i zvona.

1. *Kapela Willaume Tella* portret je švicarskoga heroja i zato je u skladbi himnička pjesma s izuzetnim zvučnim efektima, jekama, zvukovima truba i, na samom kraju, svečanoga zbora.
2. *Na jezeru Wallenstadta* nastala je po Byronovim stihovima iz *Child Harolda*, opisuje zvukom vodu jezera u proljeće, klavir oponaša gibanje vode efektima križanja ruku uz primjenu pastoralne melodije u pentatonici.
3. *Pastorala* je kratak komad u trajanju minute i pol, evokacija je narodnoga plesa na otvorenom za vrijeme lijepoga i vedroga dana.

4. *Au bord d'une source* opisuje mrmorenje izvora rijeke i njezinih brzaca delikatnim pasažama i disonancama oponašajući kapljice vode.
5. *Oluja* opisuje oluju u prirodi, ali istodobno oluju koja se događa u duši i zato Liszt upotrebljava tehniku oktava uz mnogo kromatike te postiže efekt uznemirenosti duše.
6. *Dolina Obermann*, skladana prema istoimenomu autobiografskomu djelu *Obermann* francuskoga književnika Senancoura, predstavlja portret osamljenoga čovjeka s karakterističnim modulacijama koje ga vjerno opisuju.
7. *Eglogue* je šarmantan komad pastoralnoga ugođaja koji sadrži zvukove flaute koji pristižu iz daljine.
8. *Le mal du pays* nostalgičan je komad lirskoga karaktera.
9. Nokturno *Ženevska zvona* donosi glazbu zvona i odjekivanja.

3.3.2. Druga godina Italija

U drugoj zbirci Liszt je inspiraciju našao u raznim djelima talijanske književnosti, slikarstva i kiparstva:

1. *Sposalizio*, inspiriran Raffaellovim djelom *Vjenčanje djevice Marije* iz 1504. godine, opisuje likove na platnu nježnim tonovima i raznolikim harmonijskim bojama koje nose mističnost u sebi.
2. *Il penseroso*, skladba nastala prema Michelangelovoj statui *Mislilac*, koja se nalazi u crkvi St. Lorenzo u Firenzi, opisuje nijemi mramor s melankoličnim izrazom.
3. *Canzonetta del Salvatore Rosa* jest šarmantan komad skladan prema jednoj talijanskoj pjesmi nastaloj prema napolitanskoj poemi iz 17. stoljeća.
4. *Sonetto 47 del Petrarca* prvotno je bio zamišljen kao djelo za glas i klavir u popularnoj romantičarskoj formi *lieda*, ali je napisano kao izvorni klavirski komad uz još dva soneta koja slijede, inspirirana nakon čitanja Petrarkinih stihova. Taj sonet vedroga je ugođaja, dočarava sreću briljantnim akordima i modulacijama.
5. *Sonetto 104 del Petrarca* predstavlja ljubavnu elegiju: opisuje zaljubljenost te preludiranjem dočarava strast, ali i ljubavnu bol.
6. *Sonetto 123 del Petrarca* dočarava ljubavni kontemplativni san: svijetloplave tonove postiže zvučnim efektima klavira koji su u ovom komadu poput harfe.
7. *Venezia i Napoli* dodatak su *Drugoj godini hodočašća*, a sadrže tri dijela, karakteristična komada: *Gondolijeru*, *Canzonu* i *Tarantellu*. Prve dvije kompozicije sadrže melodije pjesama venecijanskih gondolijera, dok je *Tarantella* ritmičan ples s juga Italije, vrlo živoga karaktera, koju je Liszt pretvorio u briljantan i virtuozan klavirski komad.

3.3.3. Treća godina Italija

U trećoj zbirci najviše su prisutne religiozne teme i vjerski osjećaji.

1. *Angelus* – Andante pietoso u E-duru: u svijetloj prirodi autor se poziva na raj da pronađe utjehu, a u skladbi se čuju zvona Angelusa koja vjerno opisuju rimska predvečerja.
2. *Kod čempresa Villa D' Este I* opisuje pejzaž, sliku palače iz 16. stoljeća u Tivoliju kraj Rima, u kojoj je Liszt boravio od 1864. godine u više navrata kod kardinala Hohenlohea. Razvoj kromatike u melodiji stvara i budi tužne osjećaje.
3. *Kod čempresa Ville D' Este II*, komad u kojem se opisuje Sveto Trojstvo, sadrži žalosne pjesme pogreba u motivima s *arpeggima*.
4. *Igre na vodi u Villa D' Este* komad je u kojem je klavirskim zvukom opisao svu raskoš fontane u vrtu Ville D'Este. Upotrebljavajući *glissanda*, pasaže paralelnih terci, tremola i *trillere*, dočarao je prskanje i igru vode.
5. *Sunt lacrimae renum (Postoje suze od djela)* skladba je u kojoj klavir recitira tužne i ekspresivne melodije.
6. *Pogrebni marš* jest marš posvećen meksičkom caru Maksimilijanu, pogubljenom u revoluciji 1867. godine, predstavlja meditaciju o smrti.
7. *Sursum corda*, kontemplativna skladba skladana u Tivoliju 1877. godine, predstavlja jedan od najstarijih dijelova kršćanskoga bogoslužja na početku katoličke mise; tim komadom Liszt znakovito završava cijeli ciklus.²³

Iz prikaza cjelokupnoga ciklusa triju zbirka skladbi vidljivo je da je u prvim dvjema zbirkama *Hodočašća* u Švicarskoj i Italiji Liszt bio inspiriran prirodom i književnošću, slikarstvom i općenito umjetnošću, dok je treća zbirka, dovršena 1883. godine, pred kraj života, religioznoga karaktera.

Zaključak

Liszt je bio svestran umjetnik: skladatelj, pijanist, dirigent, književnik i duhovnik. Pridonio je razvoju tehnike klavira i postavio je novu jednostavačnu formu u simfonijskoj glazbi, simfonijsku pjesmu programnoga karaktera. Kao dirigent promicao je djela svojih suvremenika, posebno R. Wagnera, R. Schumanna, H. Berliozu, G. Donizzetija i G. Verdija. Pomoću poezije koja ga je inspirirala, od Petrarke do Byrona, Goethea i Senancoura, iznio je novi koncept glazbene ekspresije. Bio je i glazbeni pisac i ostavio velik broj naslova: knjigu o Chopinu, *Nocturnima* Johna Fielda i djelima Roberta Fiensa. Također je kao glazbeni pisac pisao za *Goethe fondaciju* u

²³ F. R. TRANCHEFORT, *Guide de la musique de piano et de clavecin*, Paris, 1987., 459–464.

Weimaru. Prema mnogim korespondencijama iz njegova doba, suvremenici su ga opisivali kao čovjeka upornoga i živoga karaktera, istodobno i mudroga i naivnoga, ali odvažnoga, dinamičnoga, nepredvidive naravi, ali i plemenitoga. Tako La Mara piše: »Kraj svih časti i ovacija ostane Liszt ponizan pred bogom. Skrbio je za sirote, zagovarao potlačene, bio uzorom pravog pratitelja svojih bližnjih.«²⁴ Tijekom svih faza svoga života kreirao je, zapravo, autobiografsku glazbu koja je reflektirala važne događaje i doživljaje, vlastita iskustva i misli. Priroda, umjetnost, književnost, religija i hodočašća bili su stimulatori za njegovu glazbu. Svjetonazor koji se kod Liszta godinama mijenjao rezultirao je dominacijom religijskih tema pred kraj života. Pokušao je reformatorske djelatnosti na području crkvene glazbe. Najbolji su primjeri *Granska misa* i *Mađarska krunidbena misa* koje nose tragove gregorijanskih napjeva, ali modernim načinom komponiranja, gdje Liszt također ubacuje narodne napjeve. Kao reformator crkvenoga stila pokušao je u svojim kompozicijama unijeti nov dah u crkvenu glazbu iako ga cecilijanci nisu prihvaćali. I u mnogim klavirskim skladbama prisutni su utjecaji religijskih tema, a najznačajniji je ciklus skladbi *Godine hodočašća*. Njegova glazba istražuje dubinu života kroz religioznost i osjećaje. Često je dramatična i opisuje borbu između tame i svjetla. Tijekom svoga bogatoga i dugovječnoga života prolazio je mnogobrojne faze, osobne krize, pa čak i depresije. U djetinjstvu je bio »čudo od djeteta«, zatim »đavolski« pijanist bez konkurencije, inovativni skladatelj i učitelj, a pred kraj duhovnik i skladatelj crkvene glazbe. No cijeli život nosio je u sebi katoličko uvjerenje, koje mu je u ranoj mladosti usadila obitelj. Kao vjernik, primivši jednostavne zavjete za svećenstvo, pronašao je u posljednjoj fazi svoga života mir i utočište u kršćanskoj vjeri. Iako je dosta godina proveo na raznim mjestima i u današnjem smislu bio građanin Europe i kozmopolit, živeći u Ugarskoj, Njemačkoj, Francuskoj i Italiji, njegov je pravi dom bila rimska Katolička Crkva. Crkvena glazba Franza Liszta vrijedna je ostavština i zaslužuje veću pozornost, istraživanje i češće izvođenje. I u bogatom klavirskom opusu potrebno je dublje proučiti sadržaj da bi se skladbe interpretirale ili slušale s dubljim smislom i značenjima koje one donose. Ovaj rad rasvjetljava samo dio Lisztova životnoga puta i njegove predivne glazbe koja je izravno povezana s dubokim religijskim osjećajima i duhovnošću.

²⁴ La Mara, u: A. WALKER, *Franz Liszt, The Final Years (1861–1886)*, III, 1987., 161.

FRANZ LISZT: FROM WORLD FAME TO SOLITARY LIFE AND SPIRITUALITY

Ivana FRANCESCHI*

Summary: *His piano and symphonic works are often associated with the phenomenon of Franz Liszt as a pianist and romantic composer. This work studies his lesser-known opus of church music and the essential components of his composition: spirituality. Raised in the faith, he already wanted to be a priest at an early age, but only at the end of his life did he become a Franciscan and made a canon. The paper explores Liszt's rich life and musical journey, the influence of his religiosity on composing music, and the attempt to reform church music. As a result of research into spiritual themes and religiosity in Liszt's compositions, the last part of the work presents the content of the well-known cycle of piano compositions, The Years of Pilgrimage, inspired by pilgrimages in Italy and Switzerland.*

Keywords: *Franz Liszt; romanticism; church music; religiosity; Years of Pilgrimage; spirituality.*

* Ivana Franceschi, Ph.D., Arts Academy, University of Split, Zagrebačka 3, 21000 Split, Croatia, ivanafaros@gmail.com